

Iskola és képzés Csehszlovákiában (a XVIII. század végétől a XX. század 30-as évéig).

Moszkva, 1971. Izdatyelyszto „Nauka”. 262 oldal

Könyve előszavában a szerző megállapítja, hogy az utóbbi másfél—két évtizedben tanúi vagyunk annak a rendkívül nagy érdeklődésnek, ami az iskola és az oktatás fejlődése iránt megnyilvánul. Ennek a problémának a vizsgálata *elvesztette régi, zárt pedagógiai jellegét* és egyre inkább a határtudományok (filozófia, szociológia, gazdaságtan, történelem, kultúrtörténet stb.) sokoldalú elemzésének tárgyává válik. Ez a változás nem tekinthető véletlennek. A tudományos-technikai forradalom a termelés fejlődésének új alapjait teremtette meg s ez az oktatási és képzési szférában is jelentős változásokat vont maga után. Az iskolák modernizálása és az oktatás továbbfejlesztése, mint a technikai fejlődés alapvető feladatainak megoldását elősegítő feltétel jelentkezett. Századunk 50-es, 60-as éveiben az iskolai oktatás fejlődésében sok országban jelentős mennyiségi és minőségi változások következtek be.

Ezekben a folyamatokban a korábbiaknál sokkal világosabban tárultak fel azok a szoros kapcsolatok, melyek az iskolarendszer és a társadalmi élet különböző szférái (gazdasági, szociális, jogi, kulturális) között megvannak. Ezek megmutatták egyfelől azt, hogy az iskolán kívüli tényezők bizonyos értelemben fontosabbak az iskolarendszer megértésében, mint a tisztán belső faktorok, másfelől aláhúzták a kulturális tényezők konkrét és közvetlen jelentőségét, a legkülönbözőbb társadalmi folyamatokban. Ebből az összefüggésből érthető meg az a nagy érdeklődés, amely „*az iskola és a társadalom*” problematikájának különféle szempontú kutatásához vezetett, s amelyben az iskolát, mint sajátos-specifikus társadalmi funkciót teljesítő társadalmi intézményt vizsgálják. Ezt bizonyítja az a jelentős számú tudományos munka is, amely az utóbbi években ebben a témakörben megjelent.

Az iskola és az oktatás szerepének, jelentőségének sokoldalú elemzése *szükségszerűen történeti jellegű is*, mivel sok, a jelenlegi fejlettségi fokra jellemző jelenség megfelelő történeti visszatekintés nélkül nem érthető. Csak az ilyen jellegű vizsgálódás teszi lehetővé, hogy teljesebb képet kapjunk a közoktatásnak az ipari fejlődéstől való függéséről és a kulturális tényezőknek a társadalmi-történelmi fejlődésben betöltött szerepéről.

A szovjet kutatók figyelme az említett kérdések vizsgálata során fordult az európai szocialista országok felé. Szerzőnk azonban főként azért választotta témájául Csehszlovákia iskolatörténetének vizsgálatát, mert az elmúlt századokban Európában a cári orosz birodalom kívül egyetlen más országban sem volt *olyan éles belső különbség egyes területek és nemzetiségek kulturális fejlődésének színvonalában*, mint éppen itt.

A szerző azt a feladatot tűzte maga elé, hogy a kapitalizmus korában vizsgálja a mai Csehszlovákia területén élt lakosság művelődésének alakulását. Megjegyzései szerint azonban nehézséget jelentett számára az a körülmény, hogy a cseh területen az iskolai statisztikák 1828-tól, az akkor a Magyar Királysághoz tartozó területeken csak 1851-től, de rendszeresen csak 1880-tól kezdve találhatók. Ezeknek a hiányosságoknak a pótlására rendkívül széles körű irodalom dolgozott fel, nemcsak a pedagógia, hanem a történelem, a demográfia és a szociológia stb. területéről is.

Az I. fejezetben az iskola és az oktatás fejlődésének *általános tendenciáit* tárja fel a kapitalizmus korában. Rámutat arra, hogy a feudalizmus idején a szocializálódás alapját a család jelentette. A gyermek a családban sajátította el a környező világra vonatkozó alapvető ismereteket és a termelésben szükséges jártasságokat és készségeket is. Ennek a kornak az iskolája semmiféle szakmára nem képesített.

A kapitalizmus fejlődése és a termelési folyamatok társadalmi jellegének általa kiváltott elmélyülése, a társadalmi élet összes szférájának bonyolultabbá válása *szükségszerűen* maga után vonta a szocializálódási folyamat bonyolultabbá válását is. A társadalmi munka megosztása, a munkafolyamatok megváltozott jellege az eddigiektől eltérő jellegű felkészültséget követelt a munkástól, amit a szocializálódási folyamat addigi formája már nem tudott kielégíteni. Ezért szükségessé vált egy olyan önálló társadalmi mechanizmusnak a kialakítása, amely ezeket a funkciókat átvállalja. Lényegében tehát egy *újfajta iskolaszervezet* kialakítása vált szükségessé.

A kérdés gazdasági oldalát tekintve KUZMIN rámutat arra, hogy a társadalom termelőerőinek rendszerében az ember, a munkaerő a fő elem. Felkészültségének színvonala, ismeretétének; tapasztalatainak és készségeinek (amelyeket a különböző képzési folyamatokban sajátított el) terjedelme és tartalma, rendszere és jellege, szoros és kölcsönös összefüggésben van a termelés színvonalának fejlődésével, a munka jellegével. Tömören megfogalmazva a termelés adott színvonalának megfelel, általa meghatározott és vele jellemezhető azoknak az ismereteknek a terjedelmé; rendszere és arányai, amelyekkel a termelő erőnek rendelkeznie kell. Ebből egyenesen következik, hogy az oktatás a munkaerő újratermelésének gazdaságilag szükséges elemét alkotja.

A munkaerő ebben a folyamatban sajátítja el és materializálja a termelés és társadalom egésze számára a normális funkcionáláshoz szükséges ismereteket és készségeket.

Szerzőnk ezen elvek alapján mutatja ki, hogy az iskolai oktatás és képzés — beleértve az ipari-tanuló képzést is — milyen fejlődési fokokon keresztül jutott el a két világháború között elért fejlődési szakaszig. Rámutat arra is, hogy ez mennyiben szolgált a kapitalista társadalom érdekeit s hogy ez milyen korlátokat jelentett az iskoláztatás területén.

A II. fejezet a cseh területek, a III. fejezet pedig a szlovák területek iskoláival és képzési problémáival foglalkozik.

Meggyőzően, számos adattal igazolva bizonyítja a szerző, hogy a cseh területeken — a nemzeti-ségek elnyomására irányuló mindenféle törekvés és rendelet ellenére — az iskolai oktatás és ezzel összefüggésben a lakosság műveltségi színvonala jelentősen emelkedett. Megállapítja, hogy a XIX. század 60-as éveinek végén végrehajtott iskolareformokkal Ausztriában befejeződött a burzsoá iskolarendszerek mint a kapitalista társadalom immanens mechanizmusának kialakítása, teljesítve az ebben a társadalomban ráháruló funkciókat és feladatokat. A cseh területekre is vonatkozó 1869-es törvény elfogadásával (ez a kötelező 8 osztályos iskola bevezetéséről intézkedett) jelentősen kiterjedt az iskolai oktatás. Elvileg ez a kötelező alsófokú oktatásról a nem teljes középfokú kötelező oktatásra való áttérést jelentette. Ebben az értelemben ennek az iskolareformnak rendkívül nagy volt a társadalmi jelentősége, amely az iskola keretein túl, lényegesebben messzebbre mutatott. Bár a reform végrehajtása nem ment zökkenő nélkül, mégis az intézkedések egész sora, ha lassan is, de hozzájárult ahhoz, hogy 1910-re a cseh területek lakosságának 96,69%-a tudott írni és olvasni, vagyis gyakorlatilag e területen az analfabétizmust felszámolták. Tény, hogy a lakosság műveltségi színvonala felemelésének ez a hosszú folyamata, amelyet a kapitalista gazdaság és a burzsoá társadalom fejlődésének alapvető igényei követeltek meg, Csehországot nemcsak kulturális, de gazdasági vonatkozásban is Európa magasan fejlett országai közé emelték.

Érdekesek — és különösen a magyar dualizmus-korral foglalkozó neveléstörténetek számára figyelemre méltók — a szerzőnek a III. fejezetben feldolgozott adatai és az ezekből levont következtetései a szlovák területek művelődésügyére vonatkozólag. Ezekre részletesen nem térünk ki, mert ezek számunkra ismertebbek, bár nagyon tanulságos lenne a részletes összehasonlítás a hazai és a szlovák szerzők idevonatkozó, régiebb és újabbkeletű megállapításaival.

A IV. fejezetben a szerző az iskolai oktatást vizsgálja a burzsoá Csehszlovákiában, elemzése az első világháború utáni első összeírás (1921. február 15.) alapján készült. Eszerint Szlovákia lakosságának 15,10%-a, Kárpátukrajna lakosságának pedig 50,22%-a ekkor analfabéta, míg a cseh területek (Cseh- és Morvaország, Szilézia) lakosságának csupán 2,78%-a.

A második világháború után Csehszlovákiában is győzött a népi demokratikus forradalom, elkezdődött a szocialista társadalom építése, és az iskola és oktatás területén új feladatok jelentkeztek, összefüggésben a gazdasági fejlődéssel. A legelső megvalósítandó feladat az egységes és demokratikus iskolarendszer létrehozása volt. A munkásosztály döntő politikai győzelme után (1948 február) hozott első törvények között ott volt az iskolarendszerről hozott törvény, amely alapján kiépítették az egységes és demokratikus iskolarendszert, a kötelező oktatást 8 évről 9 évre emelve fel.

ÁBENT FERENC

VARGA LAJOS: TANULÓI KISÉRLETEZÉS A FIZIKA TANÍTÁSÁBAN

Budapest, 1972. Tankönyvkiadó. 236 oldal

Az experimentális tantárgyak — köztük a fizika — módszerei között alapvető helyet foglal el a kísérlet. Ugyanakkor sokoldalúan és ismételten bizonyított tény, hogy a tanulók hatékony ismeretsajátításához szükséges feltétel a tanulói aktivitás. Szükségszerű tehát, hogy fizika-tanításunkban — a tanári demonstrációs kísérletek mellett — optimális mértékben biztosítsuk a tanulói kísérletezés lehetőségét is.

A reform-tantervek és tankönyvek bevezetését követően hazánkban is általánosan elterjedtté vált fizikából a tanulói kísérletezés, illetve a fizikai gyakorlat. VARGA Lajos könyve ehhez a munkához ad igen hathatós elvi útmutatást és gyakorlati segítséget.

Bevezetőként a szerző széles körű irodalom feldolgozása, elemzése alapján áttekintést ad a tanulói kísérletezés történeti alakulásáról. Ismerteti az Angliában, az Amerikai Egyesült Államokban, Franciaországban, Németországban, Oroszországban és Magyarországon a tanulói kísérletezés elterjesztéséért tett erőfeszítéseket, majd tájékoztatást ad a tanulói kísérletezés Szovjetunióban, NDK-ban és Magyarországon történt kibontakozásáról.

A tanulói kísérletezés főbb elvi kérdéseivel foglalkozó részben meghatározza a szerző a tanulói